

Guatemala: Putsch wederom putsch

Jan Servaes

Op 7 maart 1982 vonden in Guatemala door de volksorganisaties geboycotte presidentsverkiezingen plaats. 's Anderendaags werd de kandidaat van het leger tot overwinnaar uitgeroepen. De andere opgekomen partijen, gaande van extreem-rechts tot christen-democratie, tekenden protest aan wegens fraude. Ook de Verenigde Staten bleken niet erg opgetogen met de nieuwbakken president-generaal.

Op 23 maart 1982 voeren jonge officieren een geweldloze staatsgreep uit. Na enig getouwtrek wordt de christen-democraat en generaal Efraim Rios Mont tot juntaleider aangeduid. In de enige dagen nadien samengestelde regering zetelen vertegenwoordigers van alle aan de voorbije verkiezingen deelgenomen hebbende partijen en belangengroepen. Van de aanvankelijk groots aangekondigde hervormingen en zuiveringen schijnt niets in huis te komen. De VSA tonen zich tevreden. Op 1 april erkennen ze de junta officieel; enige tijd later wordt het door president Carter in 1977 uitgevaardigde wapenembargo opgeheven.

Zal het Salvadoriaanse drama in Guatemala worden overgedaan? Wij hopen van niet, maar vrezen van wel.

Na een bondig overzicht van de naoorlogse geschiedenis van Guatemala, en een korte duiding van de betekenis die de Nicaraguaanse revolutie op Centraal-Amerika en de VS-strategie ten aanzien van deze regio uitgeoefend heeft, zullen we uitvoerig stilstaan bij de verkiezingen van 7 maart en de daaropvolgende putsch van 23 maart 1982. Onze aandacht gaat hierbij vooral uit naar de verschuivingen in de achterliggende interne en externe belangenconflicten binnen de Guatemalaanse burgerij, en de «gewijzigde» houding van de VSA.

Guatemala sinds 1945

De periode vóór 1945 kan als volgt worden samengevat: enige kortstondige liberale oprispingen buiten beschouwing gelaten, ging het land van bij zijn onafhankelijkheid in 1821 gebukt onder het bewind van dictators en despoten. Al deze autoritaire regimes hadden twee kenmerken met elkaar gemeen: de poging tot instandhouding van de oude feodale produktieverhoudingen ten voordele van de traditionele landbouwoligarchie, en de geleidelijke invasie van Noordamerikaans kapitaal, met de United Fruit Company als illustere koploper.

Sinds 1945 kan de Guatemalaanse geschiedenis in een viertal fazen onderverdeeld worden.

De min of meer feodale periode werd in 1944 afgesloten met de zgn. Oktoberrevolutie. Gedurende de tien volgende jaren, van 1944 tot 1954, werden voorzichtige stappen gezet in de opbouw van een burgerlijke democratie en een kapitalistische staat. President Jacobo Arbenz Guzman vatte, bij zijn aantreden in 1951, de tijdens deze periode beleden politiek kernachtig samen: «Ten eerste is het de bedoeling om van ons afhankelijk land, met zijn koloniale economie, een economisch onafhankelijke natie te ma-

ken; ten tweede willen we dit onderontwikkelde Guatemala, met zijn nog overwegend feodale structuren, tot een moderne kapitalistische staat omvormen; en ten derde zullen we deze transformatie op zulkdanige wijze doorvoeren dat zij ook een verhoging van de levensstandaard bij de grote massa tot gevolg heeft».

Een dergelijk beleid moest automatisch tot spanningen binnen de burgerij aanleiding geven. De oligarchische burgerij van grootgrondbezitters en exporteurs van landbouwprodukten hadden, omwille van hun afhankelijkheid van de buitenlandse markt en de aldaar vigerende prijzen, immers geen belang bij een zich zelfstandig opstellend Guatemala. De nieuwe burgerij en kleinburgerij van handelaars, commercianten en invoerbedrijven verwachtte daarentegen wel heil van een vergroting van de binnenlandse markt. Een opdrijven van de koopkracht betekende meer winst. Ook de Noord Amerikaanse ondernemingen, die zowel voor de binnen- als buitenlandse markt produceerden, waren de «revolutionaire» regeringen aanvankelijk niet a priori ongenegen. Pas toen het nationalisme, en dus het anti-imperialisme, het haalde op het liberale winststreven werd de alarmklok geluid en naar middelen gezocht om deze ontwikkeling een halt toe te roepen.

Dat gebeurde toen de regering, onder druk van het volk, enkele schuchtere pogingen ondernam om de macht van de monopolies te breken en de nationale rijkdommen gelijkmatiger te verdelen. De belangen van de traditionele landbouwoligarchie en van de VS-bedrijven vielen, vooral bij de afgekondigde landbouwhervorming, opnieuw samen. De door de CIA geleide invasie van 18 juni 1954 luidde een periode van transitie, contrarevolutie en crisis in. De traditionele burgerij en VS-ondernemingen namen hun vroegere posities weer in, met militairen als ordehandhavers. De meer geradicaliseerde en nationalistisch ingestelde kleinburgerij werd voor enige tijd politiek buiten spel gezet. Het volk liet zich de gedurende tien jaar op democratische wijze verworven politieke en sociale rechten evenwel niet goedschiks afnemen en bood verzet.

Omstreeks 1960 kwam, met de oprichting van de Centraal Amerikaanse Gemeenschappelijke Markt of Mercomun, de industrialisering pas goed op gang. Tot dan was de Guatemalaanse economie voornamelijk gebaseerd op enkele voor de uitvoer bestemde landbouwprodukten (koffie, rietsuiker, katoen, vlees, bananen). Stilaan begon de vooral met Noord-amerikaans kapitaal geïnstalleerde lichte industrie (toerisme, banken, voeding, textiel, vleesproductie, frisdranken, enz.) haar aandeel in de economische productie op te eisen. Regelmatig gaf deze marktuitbreiding aanleiding tot wrijvingen tussen de traditionele agro-industrie en het industrieel en financierskapitaal. Daar waar de eerste groep, door haar afhankelijkheid van de buitenlandse afzetmarkt en de daarmee samenhangende nood aan goedkope arbeidskrachten, eerder conservatief ingesteld is; streeft de tweede groep een verruiming van de middenklasse na om zodoende de koopkracht op de binnenlandse markt te verhogen.

Opvallend hierbij is dat het leger, dat de voor beide groepen noodzakelijke «orde» handhaaft, steeds meer als autonome factor op de voorgrond trad. Via politieke benoemingen kwam het staatsapparaat in handen van een, de hogere legerleiding goedgezinde, korrupte bureaucratie. De legertop begon zelf economische macht na te streven en nestelde zich in landbouw- en handelssectoren. Vanaf 1963-64 was men daardoor een derde fase inge-

treden: volledig in de lijn van de Nationale Veiligheidsideologie had de legertop zich als een autonome politieke en economische macht verzelfstandigd. Zolang de belangen van de hogere militairen, die zich tot nieuwe rijken opwerkten, met deze van de traditionele burgerij overeenstemden, vielen geen onoverkomelijke problemen te noteren. Weliswaar verliep de industrialisering, mede door het vastlopen van de Mercomun, niet naar wens; maar daar stond dan het aanboren van ongekende bodemrijdommen (nikkel en petroleum) en een opbloei van het toerisme tegenover. Zolang het systeem door een bloedige repressie en erg doorzichtige verkiezingsfraudes kon gevrijwaard blijven, bleef ook de te verdelen koek groot genoeg om de binnen burgerij en legertop aanwezige tegengestelde belangen niet tegen elkaar op te zetten.

Met de sandinistische overwinning in Nicaragua en de zich daardoor gewijzigde VS-strategie ten aanzien van Midden-Amerika, die zich sinds het aan de macht komen van Reagan nog doorgezet heeft, is niet alleen Guatemala, maar geheel Centraal-Amerika in een stroomversnelling terecht gekomen. Guatemala wordt meegesleurd in een interne én externe dynamiek.

Guatemala sinds de Nicaraguaanse revolutie

Alhoewel de volksbeweging nooit volledig vleugellam geslagen is geweest, wekte het Nicaraguaanse voorbeeld bij de door repressie en terreur nochtans zwaar beproefde bevolking weer nieuwe hoop. Vooral de massale inzet van het lange tijd als apatisch en fatalistisch bestempelde indiovolk, dat nog steeds ten minste de helft van de Guatemalaanse samenleving uitmaakt, dient hier extra beklemtuond.

In een zgn. democratische oplossing via parlementaire weg werd al lang niet meer geloofd. De buitenparlementaire oppositie, zowel guerrilla als volksbeweging, streeft naar eenheid en treedt de laatste tijd beter georganiseerd en gecoördineerd naar buiten. Als recente uitingen van dit eenheidsstreven kunnen genoemd: de begin februari 1982 opgerichte Nationale Revolutionaire Eenheid van Guatemala URNG en het Guatemalaanse Comité van Nationale Eenheid CGUP. Met de stichting van de URNG zijn de vier guerrillalegers — EGP, FAR, ORPA en PGT — onder één commando komen te staan. Het CGUP, een groep van 26 vooraanstaande Guatemalanen, poogt de volksfronten FDCR, FP-31 e.a. te coördineren als eerste stap in de vorming van een Nationale en Democratische Volksregering. Volgens het CGUP zal deze nog op te richten Nationale en Democratische Volksregering volgende vijf programmapunten dienen te realiseren: «a) een einde stellen aan de repressie tegen het volk en de bevolking leven en vrede, de meest elementaire rechten van elk levend wezen, garanderen; b) de basis leggen voor het bevredigen van de basisbehoeften van de grote meerderheid van de bevolking, door gedaan te maken met de economische en politieke onderdrukking van de nationale en buitenlandse repressieve rijken die Guatemala regeren; c) borg te staan voor de opbouw van een nieuwe samenleving met een regering waarin alle nationale, democratische volkssectoren vertegenwoordigd zijn; d) de gelijkheid tussen indio en ladino waarborgen door alle culturele onderdrukking en discriminatie op te heffen; en e) het voeren van een politiek van ongebondenheid en internationale samenwerking op basis van het zelfbeschikkingsrecht der volkeren». Zowel CGUP als URNG wezen de verkie-

zingen van 7 maart 1982 met klem van de hand.

Tengevolge van de verhoogde oorlogsactiviteiten is de Guatemalaanse economie op korte termijn aan het instorten. Het Bruto Nationaal Produkt (BNP) is in 1981 met nauwelijks 1 % gestegen. Dit is de kleinste stijging sinds vijf jaar. In 1980 bedroeg deze nog 3,5 %, in 1977 zelfs 8,3 %. Volgens de Banco de Guatemala, die de cijfers bekend maakte, is deze relatieve daling te wijten aan het teruglopen van het toerisme (van 82 miljoen VS-dollar in 1979 tot 33 miljoen dollar in 1981), de enorme kapitaalvlucht (600 miljoen dollar in amper één jaar), en het afnemen van de private investeringen (die van 1979 tot 1980 met bijna 25 % gedaald zijn). Ook de welig tierende corruptie en geldverslindende bureaucratie mag hier niet onvermeld blijven.

Toch beschouwen de internationale kredietinstellingen Guatemala, dankzij zijn grote potentiële oliebronnen en de relatief lage buitenlandse schuld, nog steeds als de sterkste economische entiteit van de vijf Middenamerikaanse staten. De internationale leningen blijven toestromen: in oktober 1981 een lening van 180 miljoen dollar van een consortium van 16 banken, in november 1981 leende de Internationale Ontwikkelingsbank BID 45 miljoen en het Internationaal Monetair Fonds IMF 110 miljoen dollar.

Toch heeft de verslechterde economische situatie de binnen de burgerij bestaande latente tegenstellingen, o.a. naar aanleiding van de verkiezingen, opnieuw aangewakkerd, en vormde deze één van de redenen voor de recente staatsgreep. Zowel de conservatieve als meer liberaal ingestelde burgerij kon niet langer aanzien hoe de hogere militairen systematisch de beste land- en mijnbouwgronden voor zich opeisten (o.a. in de zgn. Franja Transversal del Norte), en overheidsprojecten opzetten en belastingen hieven waarvan de opbrengsten enkel henzelf ten goede kwamen.

Maar niet alleen de binnenlandse toestand, ook de regionale en internationale context zijn van belang voor een juist inschatten van de problematiek.

Sinds mensenheugenis vormen Monroedoctrine en dominotheorie de hoekstenen van de VS-politiek ten aanzien van Latijns-Amerika. Zolang de Noordamerikaanse economische en militair-strategische machtsposities in Centraal-Amerika buiten schot bleven, hadden de VSA evenwel nooit veel organisatie in hun «achtertuin».

Pas met de Nicaraguaanse omwenteling zijn ze opnieuw wakker geschud. Het reeds in september 1979, nauwelijks twee maanden na de overwinning van het FSLN, door de secretaris voor Interamerikaanse Zaken van de VS-regering, Viron P. Vaky, opgestelde rapport vormde hiervan het bewijs. In het zgn. Vaky-rapport werden de VSA aangeraden om, wilde men een tweede Nicaragua de pas afsnijden, in de bestaande militaire dictaturen een «democratische opening» te forceren, en toenadering te zoeken tot sociaal- en christen-democratie om hierbij een handje toe te steken. Er kunnen voldoende feiten aangehaald die er op wijzen dat de Carter-administratie deze «voorstellen» ter harte nam, en dat gepoogd werd ze ook in de praktijk te brengen. Carter schrapte enige wapenleveringen en veroordeelde nogmaals het schenden van de mensenrechten in El Salvador en Guatemala. De Hondurese en Panamese dictaturen werden tot inkeer gebracht en kondigden verkiezingen aan. In ruil ontvingen ze weer Amerikaanse hulp. En in El Salvador slaagde in oktober 1979 een door de VSA

ondersteunde putsch van jonge militairen. De gelanceerde pogingen tot hervormingen werden echter in de kiem gesmoord, met alle gekende gevolgen vandien.

In Guatemala kende Carters politiek geen enkel succes. Dit was te wijten aan de sterkte van de nationale en conservatieve landbouwoligarchie en de autonome opstelling van de legertop binnen de Guatemalaanse heersende klasse. Zij meenden dat niet een «democratisering», maar enkel verhevigde strijd tegen het «communisme» het tij kon doen keren. In plaats van af te nemen, namen de moorden en verdwijningen toe, en werden de laatste pro-Amerikaanse pionnen binnen de Guatemalaanse regering (zoals de «sociaal-democratische» vice-president Villegran Kramer) aan de dijk gezet. De Guatemalaanse dictatuur kwam daardoor op het internationale forum enigszins in de kou te staan. In de realiteit had ze daar echter weinig last van. Er bleven immers genoeg achterpoortjes open. Zo sprongen Israël en Argentinië bereidwillig in om de door Carter opgeschorte militaire hulp te ondervragen, en bleef de commerciële wapenverkoop vanuit de VSA gewoon doorlopen.

Reagans intrede in het Witte Huis bracht een «wijziging» in het Amerikaanse Midden-Amerika-beleid met zich. Dit viel niet alleen uit een reeks verklaringen die hijzelf en zijn naaste medewerkers, zoals zijn minister van Buitenlandse Zaken, A. Haig, de onderminister voor Interamerikaanse Zaken, T. Enders, en de Latijns-Amerika-specialist binnen de Nationale Veiligheidsraad, R. Fontaine, aflegden, op te maken; maar blijkt ook uit documenten, zoals dit opgesteld door de Council for Inter-American Security, het zgn. Santa Fé-rapport, en het Freedom House-verslag over El Salvador.

Daar waar in het Vaky-rapport nog sprake was van de «gerechtvaardigde aspiraties van het volk in zijn strijd tegen onderdrukking en uitbuiting», worden in laatstgenoemde documenten alle opposanten van de Centraal-amerikaanse dictaturen door Moskou en zijn handlangers (Cuba en Nicaragua) ondersteunde terroristen en communisten genoemd. De Carter-administratie wordt verweten «actief te hebben meegewerkt aan het omverwerpen van autoritaire niet-communistische regeringen, terwijl ze volledig passief bleef ten aanzien van de communistische expansie». Er wordt m.a.w. een onderscheid gemaakt tussen autoritaire (en met de VSA bevriende) en totalitaire (de VSA vijandige) regimes. Bovendien komt de klemtoon minder op de nationale tegenstelling tussen rijk en arm, nl. een volk dat opstaat tegen zijn onderdrukker, en meer op de internationale oost-west tegenstelling te liggen.

Of, zoals Reagan het op 24 februari 1982 bij de voorstelling van zijn nieuw hulpprogramma voor Centraal-Amerika en de Caraïben — het zgn. mini-Marshallplan — zelf zei: «De gebeurtenissen van de laatste jaren doen twee mogelijke toekomstige ontwikkelingen voorzien: ofwel de vestiging of restauratie van gematigde, grondwettelijke regeringen, die een economische groei en een verhoging van de levensstandaard kunnen bewerkstelligen; ofwel leidt een verdere uitbreiding van politiek geweld door extreem-links en extreem-rechts tot de installatie van dictaturen en zodoende — onvermijdelijk — tot meer economische neergang en menselijk lijden. Tweederde van de staten in dit gebied, die een democratische regering hebben, vormen de illustratie van eerstgenoemde positieve mogelijkheid. De donkere toekomst tekent zich af in de armoede en repressie op het

Cuba van Castro, de wurggreep van totalitair links in Grenada en Nicaragua, en de uitbreiding van het door de Sovjets gesteunde, en door Cuba geleide revolutionaire geweld in Centraal-Amerika. (...) Als we niet snel en vastberaden reageren om de vrijheid te verdedigen, zullen er nieuwe Cuba's verrijzen op de puinen van de huidige conflicten. We zullen geconfronteerd worden met meer totalitaire regimes, meer regimes die militair met de Sovjetunie verbonden zijn, meer regimes die de subversie exporteren, meer regimes die zo incompetent en totalitair zijn dat de enige hoop van hun onderdanen er uit bestaat om te migreren naar andere Amerikaanse naties, zoals er in het recente verleden velen naar de VSA overgekomen zijn. Ik geloof dat de vrije en vreedzame ontwikkeling van onze hemisfeer ons verplicht om de regeringen die met agressie van buiten hun grenzen geconfronteerd worden ter hulp te snellen. (...) Dat onze vrienden en vijanden weten dat wij al het noodzakelijke zullen doen om de vrede en veiligheid in het Caraïbisch gebied te verzekeren».

Deze verharding in de Amerikaanse visie aan de ene, en de concrete gebeurtenissen op het Centraalamerikaanse strijdfront aan de andere kant, hebben tot meningsverschillen geleid tussen de VSA en de socialistische internationale (met Mexico en Frankrijk als voornaamste woordvoerders), en het samenvallen van de Amerikaanse en christen-democratische standpunten. M.b.t. El Salvador stelde de socialistische internationale zich achter het Salvadoriaanse oppositiefrent FDR op (waarvan de voorzitter trouwens een sociaal-democraat is), terwijl de VSA en de christendemocratie de militaire junta van Duarte steunden.

De VSA hebben bovendien buiten drie andere «waarden» gerekend. Vooreerst bleek de guerrilla, zowel in El Salvador als in Guatemala, sterker dan verwacht en militair niet op de knieën te krijgen. Ten tweede kwamen de tegengestelde belangen binnen de heersende economische en politieke klasse ten gevolge van de oorlogstoestand en economische achteruitgang opnieuw bovendrijven. Ten derde kwam er in de VSA en Europa een massale anti-interventiebeweging op gang die de christen-democratische en Amerikaanse visie ten aanzien van Centraal-Amerika niet langer bijtrad. Het samengaan van al deze factoren bracht met zich dat een snelle militaire overwinning niet in zicht kwam. Daarom werd een politiek alternatief door middel van «verkiezingen» naar boven geschoven. «Vrije» verkiezingen zouden niet alleen het blazen van de VSA, maar ook het zwaar gehavende imago van het Salvadoriaanse en Guatemalaanse bewind oppoetsen, en de deur openen voor internationale militaire en economische steun. Reagan stelde voor Guatemala alvast 250 miljoen dollar nieuwe wapens in het vooruitzicht.

De presidentsverkiezingen van 7 maart 1982

Hoe zag de toestand er uit aan de vooravond van de verkiezingen? Het volk verwachtte geen heil meer van deze «klucht». In het verleden was het te vaak met fraudes en niet ingewilligde hervormingsbeloften bedrogen. Het aantal onthoudingen is bij elke verkiezing dan ook gestegen. In 1970 bedroeg het percentage ingeschreven kiezers dat niet aan de verkiezingen deelnam 46 %, in 1978 reeds 63 %. President Romeo Lucas Garcia werd gekozen door amper 8 % van de kiesgerechtigde bevolking. Vandaar dat zowel URNG als CGUP de verkiezingen als een «farce» van

de hand wezen en tot de verkiezingsboycot opriepen: «In Guatemala zijn er maar twee echte partijen, die alles voor het zeggen hebben, alhoewel ze niet zijn ingeschreven: het leger en de gringos. Deze twee machten, gesteund door de rijken, zijn er de schuld van dat er in Guatemala geen democratie bestaat en zij zijn het die niet toestaan dat het volk de regering krijgt die het wenst».

Na enig aarzelen besloten ook de sociaal-democratische partijen FUR en PSD niet aan de verkiezingen deel te nemen. Vooral de FUR heeft lang over haar al dan niet deelname getwijfeld. Op 20 oktober 1981 sloot ze nog een politiek samenwerkingsakkoord met de christen-democratische DCG. Maar het zijn de basis van de partij en de leiders in ballingschap, onder wie de broer van de begin 1979 vermoorde Manuel Colom Argueta, die de FUR van deelname hebben doen afzien. Voor de terzelfdertijd te houden congres- en gemeenteraadsverkiezingen werden wel FUR-lijsten ingediend.

Omwille van de gespannen nationale en internationale toestand werd enige tijd een soort monsterverbond van alle extreem-rechtse en centrum-rechtse partijen overwogen, om met één presidentskandidaat op de proppe te komen. Op die wijze dacht men het volksverzet de wind uit de zeilen te kunnen nemen. Maar gezien de rijke buit die aan de presidentszetel verbonden is, en omwille van de interne rivaliteit en tegenstellingen binnen de heersende machtsgroep, is men vrij vlug van dat idee afgestapt. Wie de politieke macht in handen heeft, kan immers ook economische opstapelen. President Lucas Garcia was daarvan het beste bewijs. Officieel heette het evenwel dat een aanbod van meerdere kandidaten de «democratie» ten goede zou komen. Vooral de VSA waren gevoelig voor dit argument.

Welke partijen of coalities traden aan?

Vooreerst het Democratisch Volksfront FDP — what's in a name? —, een coalitie van drie rechtse partijen — PID, PR en FUN — die de officiële kandidaat van het leger, generaal Angel Anibal Guevara Rodriguez, voordroegen. Het was stilaan gewoonte dat de legerkandidaat minister van Defensie in de vorige regering was geweest. Ook nu werd niet met deze traditie gebroken. Maar omdat generaal Guevara een vrij kleurloze figuur was, en in debatten geen bijster intelligente indruk maakte, werd ook de kandidaat vice-president Ramiro Ponce Monroy sterk naar voor geschoven. Ponce beroept zich nog steeds op de Oktoberrevolutie van 1944, was burgemeester van Guatemala-Stad van 1966 tot 1970, en minister van Economie tijdens de regering van generaal Laugerud (1974-1978). Verder hoorde Ponce bij de oprichters van de CAN, zodat de FDP hoopte dat hij ook vanuit die hoek enige goodwill kon losweken.

Bij de twee vorige gelegenheden werden de verkiezingsuitslagen vervalst en was het steeds de kandidaat van het leger die de presidentssjerp omgord kreeg. Ook nu stond de verkiezing van generaal Guevara zo goed als vast; ware het niet dat de VSA, ter wille van het «democratische» imago van Guatemala in het buitenland, de voorkeur aan een burgerpresident gaven. De andere partijen waren hier op ingegaan en hadden een (rechtse tot uiterst-rechtse) burger als presidentskandidaat voorgedragen; alleen de FDP wees het Amerikaanse verzoek hooghartig van de hand. Het negeren van deze wens illustreerde nogmaals de eigenzinnige koppigheid en vermeende sterkte die de Guatemalaanse legerleiding zichzelf toedichtte.

De uiterst-rechtse en anticommunistische Beweging voor Nationale Be-

vrijding MLN had vroeger bijna altijd de kandidaat van het leger gesteund. Nu was dit niet het geval, en had haar leider, Mario Sandoval Alarcon, zichzelf als presidentskandidaat en Sisniega Otero als vice-president aangeboden. Sandoval is de vertegenwoordiger van de oerconservatieve exportgerichte landbouwoligarchie. Hij beschikt over een privéleger van ruim 3000 personen, en noemt zichzelf oprichter van diverse terreurbanden, waaronder het Geheim Anticommunistisch Leger ESA en de Mano Blanco. Met haar programma poogde de MLN ook stemmen te ronselen bij de middelgrote boeren en stedelijke kleinburgerij. Op ideologisch vlak moet de derde partij, de rechtse Authentieke Nationalistische Centrale CAN, gesticht door de gewezen president-generaal Carlos Arana Osorio (1970-1974), niet voor de MLN onder doen; haar liberaal economisch programma richtte zich evenwel meer op de stedelijke industriële en financiële burgerij met transnationale vertakkingen. Zowel CAN als MLN steunden de verkiezing van Reagan tot president van de Verenigde Staten op actieve wijze. Nu stelde de CAN als presidentskandidaat Gustavo Anzueto Vielman en als invaller Luis Alfonso Lopez voor.

De vierde belanghebbende was het Nationaal Oppositiefront UNO, een samengaan van de christen-democratische CDG met de PNR, een afsplitsing van de MLN. Zij verdedigden een beleid dat zou opkomen voor een christelijk geïnspireerd kapitalisme. Met hun programma poogden ze de kleine groep stedelijke zakenlui voor zich te winnen.

Aanvankelijk was ook de sociaal-democratische FUR van plan om met de UNO sloop te gaan. Zoals hoger beschreven moest de FUR-leiding, onder druk van haar basis, het coalitie-akkoord evenwel verbreken. De secretaris-generaal van de DCG, Vinicio Cerezo, verweet de FUR daardoor in de kaarten van legerkandidaat Guevara te spelen. Van haar kant beweerde de FUR dat de door UNO voorgedragen presidentskandidaat, Alejandro Maldonado Aguirre, voor haar onaanvaardbaar was omdat deze huidige PNR-voorman lange tijd, als lid van de MLN, hoge regeringsfuncties bekleed had tijdens het bewind van generaal Arana (1970-1974). Als kandidaat vice-president van de UNO kwam de christen-democraat Roberto Carpio Nicolle, parlementslid van 1974 tot 1978, in aanmerking. Deze had in 1954 als luitenant gediend in het invasieleger van Castillo Armas dat een einde stelde aan de democratische regering van Arbenz Guzman.

Zowel MLN als FDP reageerden gunstig op de kandidatuurstelling van de UNO. Volgens de MLN waren beide UNO-kandidaten extreem-rechtse (en dus gelijkgezinde) figuren. Het Guatemalaanse militair bewind verklaarde dat de vorming van de UNO «een uiterst belangrijke politieke gebeurtenis is, en een bewijs van het democratische karakter dat in het land heerst en dat door de regering van Lucas Gardia gegarandeerd wordt. Met feiten wordt zowel in ons land zelf als op internationaal vlak duidelijk gemaakt dat de burgers van Guatemala via vrije verkiezingen met 8 kandidaten over hun politieke toekomst kunnen beslissen».

Het UNO-programma kon als het minst rechtse van de vier bestempeld worden. Al dient hier dadelijk aan toegevoegd dat met name de rechtervleugel van de christen-democratische partij, onder leiding van Leon Schlotter, geen graten zag in een verbond met het FDP. Er werden een tijdlang onderhandelingen in die zin gevoerd. Opvallend was ook dat de Amerikaanse ambassadeur in Guatemala, Frederic Chapin, eerst met

Maldonado contact zocht. Het was ook deze UNO-kandidaat die in een opiniepeiling als grootste kanshebber op het presidentschap getipt werd.

Op 10 februari 1982 onderschreven de vier kandidaten een pact waarin ze aanvaardden «zich bij de verkiezingsuitslag te zullen neerleggen indien de verkiezingen vrij en zuiver verlopen». Reeds enkele dagen later beschuldigden CAN, MLN en UNO in een gezamenlijke verklaring de FDP er van overheidsmiddelen bij de campagne te misbruiken. Er lekte bijvoorbeeld uit dat er 6 miljoen stembiljetten gedrukt waren, terwijl er maximaal 2,3 miljoen stemgerechtigde kiezers zijn. Voor het leger zou het een koud kunstje worden om de niet-gebruikte stemformulieren op frauduleuze wijze aan te wenden, aangezien ook het leger instond voor het vervoer van biljetten én stembussen. Deze en andere feiten zetten er de partijen toe aan om elkaar wederzijds van fraude te beschuldigen. Ook vielen er, ten gevolge van (te) hoog oplopende discussies, reeds enkele slachtoffers te noteren. Kolonel Archila, perschef van president-generaal Lucas Garcia, uitte hierover zijn bezorgdheid: «Op die manier worden de verkiezingen ongeloofwaardig gemaakt en speelt men in de kaarten van de guerrilla».

Eén van de guerrillagroepen, de PGT, slaagde er in om amper 24 uur voor de verkiezingen de mede-eigenaar van de rechtse krant, Prensa Libre, te ontvoeren. In ruil voor zijn vrijlating diende een manifest gepubliceerd waarin nogmaals tot een boycot van de verkiezingen opgeroepen werd.

Het Guatemalaanse patronaat CACIF deelde daarentegen mee dat alle arbeiders en bedienden, die niet stemden, zouden ontslagen worden. De controle was eenvoudig: elke kiezer kreeg een stempel in zijn «werkkaart».

Terwijl de guerrilla haar sabotage-acties opvoerde, ging ook het moorden en verdwijnen onverminderd voort. Op de verkiezingsdag zelf werden alleen in de provincie El Quiche reeds 200 mensen vermoord.

In een dergelijk klimaat werd ter stembus getrokken. Op het moment dat nauwelijks 20 % van de stemmen geteld was, riep generaal Guevara zich reeds tot overwinnaar uit. De andere partijen tekenden dadelijk protest aan en verklaarden dat er fraude in het spel was. Het bleek bijvoorbeeld eigenaardig dat stedelijke gebieden als Quetzaltenango en Huehuetenango, waar UNO-kandidaat Maldonado vrij populair is, of het oosten van het land, dat traditioneel als MLN-bolwerk bekend staat, zich volgens de uitslag als één man achter generaal Guevara geschaard hadden. Mogelijkheden om de resultaten te controleren had de oppositie niet, want alle telefoonverbindingen met de hoofdstad bleken opeens geblokkeerd te zijn. Zowel MLN als UNO wezen Maldonado als de «echte» overwinnaar aan. De officiële uitslag sprak dat tegen. Daar kreeg Guevara 377.000 stemmen achter zijn naam, Sandoval 275.000, Maldonado 222.000 en Vielman moest zich met 94.000 stemmen tevreden stellen. 103.000 (of 10 % van de) stembiljetten waren ongeldig ingevuld, terwijl 1.193.000 kiezers of 51 % van de stemgerechtigden niet waren komen opdagen. Het betreft hier «officiële» cijfers.

MLN, CAN en UNO sloten vervolgens een akkoord om samen tegen de verkiezingsfraude te protesteren. Dit verbond kan verbazing wekken. Noemde MLN de christen-democraten voor de verkiezingen geen «communisten», en beschouwde de UNO op haar beurt de MLN niet als «fascis-

tisch»? De drie coalities schenen elkaar gevonden te hebben in hun gemeenschappelijke onvrede met Lucas Garcia en zijn opvolger, en de materiële belangen die op het spel stonden. Een gezamenlijke protestmanifestatie werd door politie en leger uit elkaar geklopt, de «verslagen» presidentskandidaten werden voor korte tijd gevangen gezet. Geruchten deden de ronde dat VS-ambassadeur Chapin dadelijk na het bekendmaken van generaal Guevara's overwinning, en na contacten met Guatemalaanse industriëlen (van o.a. CAN) voor besprekingen naar Washington werd geroepen.

Op 14 maart verzochten CAN, MLN en UNO de Verenigde Staten de Guatemalaanse regering onder druk te zetten om de verkiezingen te annuleren. Het bleef onrustig.

De staatsgreep van 23 maart 1982

Reeds geruime tijd deden geruchten over op til zijnde staatsgrepen de ronde. Inderdaad, niet alleen bij de groep van jonge officieren werden dergelijke plannen gesmeed, ook binnen de aan de macht zijnde legertop was enig ongenoegen merkbaar. De sterke man achter de schermen, Benedicto Lucas Garcia, broer van de president, opperbevelhebber van het leger en coördinator van de anti-guerrilla-acties, had zich reeds voor de verkiezingen laagdunkend over het politieke gekrakeel uitgelaten. Om aan de protesten tegen de verkiezingsfraude een einde te maken, wilde hij een soort «staat van beleg» uitroepen waardoor alle politieke partijen verboden en elke oppositie monddood kon gemaakt worden.

De zgn. Beweging van Jonge Officieren is hem evenwel te vlug af geweest. Deze putschisten, officieren van de luchtmacht en van de in de hoofdstad gevestigde garnizoenen, wilden zich niet langer neerleggen bij een toestand waarbij het steeds de lager geplaatste militairen en officieren waren die tegen de guerrilla ingezet werden en zware klappen kregen, terwijl de legertop zich schandelijk verrijkte. Onder de 900 hogere officieren telde men bijvoorbeeld 235 generaals en opperbevelhebbers. Bovendien een herschikking binnen de legerhiërarchie, waren deze jonge officieren ook gekant tegen een versmelting van politieke met militaire belangen en dus tegen de benoeming van een militair tot president, en wensten zij de alomtegenwoordige corruptie verminderd te zien. Zo raakte bekend dat de Guatemalaanse regering voor een lading in de VSA aangekochte wapens niet 175 maar wel 450 miljoen dollar had neergeteld. 275 miljoen dollar was m.a.w. aan de strijkstok van enkele corrupte militairen blijven hangen.

Vast staat dat ten minste één politieke partij, de MLN, rechtstreeks bij de coup betrokken is geweest. Het eerste communiqué werd trouwens door Sisniega Otero, de gewezen vice-presidentskandidaat van de MLN, voorgelezen. Daarin werd gesteld dat «het leger besloot Guatemala weer op de weg naar de ware democratie te brengen» en dat «de eerste reactie van de VSA uit verrassing bestond».

Dit laatste klopt slechts gedeeltelijk. De VSA waren weliswaar niet op de hoogte van de precieze datum waarop de coup zou plaatsvinden. Daarom stuurde VS-ambassadeur Chapin daags voor de staatsgreep nog zijn gelukwensen aan de toekomstige president, generaal Guevara. Wél hadden de VSA weet van de voorbereidselen voor de putsch. De New York Times

meldde dat de Amerikaanse regering sinds januari regelmatig geïnformeerd werd over de spanningen binnen het leger en dus zeker van de coupplannen op de hoogte moet zijn geweest. Dadelijk na eerstgenoemd communiqué werd een opvallende bedrijvigheid vastgesteld van kopstukken uit de verschillende politieke partijen en patronale organisaties. Vooral Vinicio Cerezo, secretaris-generaal van de DCG, die zich de laatste maanden dikwijls in Washington ophield, liet zich hierbij opmerken.

Twee obstakels dienden uit de weg geruimd. Aan de ene kant moest de groep jonge «progressieve» officieren, die een grondige reorganisatie van het systeem eisten, na bewezen diensten, nl. het welslagen van de coup, op een zijspoor gemanoeuvreerd worden. Aan de andere kant wilde, zo blijkt uit de meeste verslagen, de MLN, samen met enkele gelijkgezinde militairen, de lakens aanvankelijk alleen naar zich toe halen. Voor de VSA, die middelen zochten om het land uit zijn internationaal isolement te halen, betekende geen van beide ontwikkelingen een oplossing.

Alhoewel de voorkeur van de VSA naar een burger uitging, kwam de nog steeds vrij populaire 65-jarige generaal Efraim Rios Mont als de voor alle partijen aanvaardbare compromisfiguur uit de bus. Deze in de VSA opgeleide militair was onder het regime van generaal Arana directeur van de Militaire Academie en opperbevelhebber van het leger. In die functie was hij op 27 mei 1973 persoonlijk verantwoordelijk voor de moord op meer dan 30 boeren in de streek van Sansirisay (departement El Progreso). Op 3 maart 1974 won Rios Mont als presidentskandidaat van de christen-democraten en met de steun van de sociaal-democratie de verkiezingen. Deze werden vervalst en Rios Mont aanvaardde de post van militair attaché op een buitenlandse ambassade en een zwijggeld van 1 miljoen dollar.

Van 1974 tot 1978 verbleef hij in die hoedanigheid op de ambassade in Madrid. Toen werd hij op rust gesteld, maar bleef chef van de reservestrijdkrachten en Guatemalaans vertegenwoordiger bij de Inter-Amerikaanse Defensieraad te Washington. Ook in 1978 bekeerde hij zich tot de Gospel Outreach-secte, één van de zovele uit de VSA geïmporteerde protestantse kerken die Latijns-Amerika overspoelen en via bijbelstudie de aardse beslommingen willen overstijgen. Wetenswaard is bovendien dat Rios Mont's broer bisschop van Escuintla is.

Om al deze redenen fungeert Rios Mont volgens de enen als sleutelfiguur binnen de Guatemalaanse burgerij, volgens anderen is hij er slechts de speelbal van.

Amper enkele uren na het eerste communiqué werd aangekondigd dat generaal Rios Mont bereid was gevonden om zich aan het hoofd van een driekoppige junta te plaatsen. Deze junta moest instaan voor de eerbiediging van de mensenrechten, een herstel van de grondwettelijkheid van het regime, en een verbetering van de levensstandaard van de bevolking. De twee andere juntaleden waren luchtmachtgeneraal Horacio Maldonado Schaad, stafchef ten tijde van de regering Arana (1970-1974) en vertrouwensman van de CAN; en kolonel Francisco Luis Gordillo, sinds 1981 commandant van de militaire basis te Quetzaltenango en sympathisant van de MLN.

Rios Mont deelde voor radio en televisie mee dat hij het parlement naar huis gestuurd en de grondwet opgeschort had. Hij beloofde «zo snel mogelijk» nieuwe «vrije verkiezingen» te organiseren en riep de guerrilla op de wapens neer te leggen. In één adem voegde hij daar aan toe, dat «icdcr die

de wet overtreedt neergeschoten zal worden». Maar boven al viel zijn religieus woordgebruik, waarmee de toespraak doorspekt was, op. Sommige buitenlandse verslaggevers kenschetsten hem als een «religieus fanaat».

Het eerste door de junta uitgevaardigde decreet behelsde de annulatie van de verkiezingsuitslagen. Maar over een precieze datum voor nieuwe verkiezingen werd met geen woord gerept. Nog diezelfde dag zegden MLN, CAN en UNO de junta hun steun toe. Enige dagen nadien zou ook de FUN, één van de partijen uit de legercoalitie FDP, volgen. De twee andere met de vorige machthebbers gelieerde partijen — PID en PR — werden onder toezicht geplaatst. De PNR, de coalitiepartner van de christen-democraten in de UNO, begon zich kritisch uit te laten over de overdreven toenadering tussen DCG en MLN. De christen-democratische minister van Buitenlandse Zaken van de Salvadoriaanse junta, Chavez Mena, noemde de staatsgreep een «mogelijk stabiliserende factor»; Duarte stuurde zijn felicitaties aan Rios Mont. De Mexicaanse minister van Binnenlandse Zaken, Enrique Olivares, was een geheel andere mening toegedaan. In een eerste reactie veroordeelde hij de coup «als bijzonder schadelijk voor de democratie in Latijns-Amerika». Het eerste land dat de Guatemalaanse junta officieel erkende, was het Chili van Pinochet. In een op 24 maart 1982 uitgegeven verklaring beschouwde het CGUP de staatsgreep «als een laatste wanhopige poging van het leger en van Reagan om het huidige systeem en de belangen van het leger, de rijken en de grote transnationale maatschappijen te verdedigen». Over de drie juntaleden en de bij de operatie betrokken partijen werd een vernietigend oordeel geveld. Het CGUP riep de bevolking dan ook op om de strijd verder te zetten.

De daaropvolgende dagen zou vlug duidelijk worden dat de staatsgreep vooral bedoeld was om het prestige van Guatemala in het buitenland op te krikken. Rios Mont verklaarde in een tv-uitzending: «Momenteel is het belangrijkste dat ons te doen staat het land uit zijn isolement te halen, de economie aan te zwengelen en het vertrouwen herstellen om nieuwe kapitaalinvesteringen mogelijk te maken. Het objectief is de Guatemalaanse instituties nieuw leven in te blazen en de verloren waarden in ere te herstellen».

Van de oorspronkelijk groots aangekondigde herstructureringen en zuiveringen kwam weinig of niets terecht. Binnen de ambtelijke bureaucratie en het politie-apparaat werden enkele Lucasgetrouwen ontslagen. Zij zullen (misschien) voor corruptie vervolgd worden. De vrij gekomen plaatsen werden prompt door slippendragers van het nieuwe regime ingenomen. Het viel op dat de hogere legerleiding buiten schot bleef. De eis van de jonge officieren, om de legerhiërarchie te reorganiseren, werd door Rios Mont naast zich neer gelegd. Eind maart werd de nieuwe regering bekend gemaakt. Alle sleutelposities werden ingenomen door militairen en vertegenwoordigers van het patronaat CACIF. Het feit dat de post van minister van Buitenlandse Zaken aan de PR-man Alfonso Alonso Lima, die in de Lucas-regering vice-minister van Buitenlandse Zaken was, gegeven werd, kan als een zoveelste gebaar van verstandhouding t.a.v. het vorige bewind beschouwd worden.

De guerrilla, die gedurende enkele dagen een afwachtende houding had aangenomen, dreef haar acties weer op. Daar waar de repressie en terreur in de stedelijke gebieden enigszins geluwd scheen, ging deze op het platteland onverminderd door.

Eind goed, al goed?

Kan men deze staatsgreep afdoen als een «paleisrevolutie», waarbij enkel de gezichten van de machthebbers veranderd zijn, maar de machtsstructuur ongewijzigd is gebleven? Wij geloven van niet.

Vooreerst hebben er zich binnen de burgerij als klasse interne machtsverschuivingen voorgedaan. De exportgerichte landbouwoligarchie en het transnationale en industriële kapitaal hebben hun posities verstevigd, en wisten reeds een reeks voor hen positieve economische maatregelen door te drukken.

Op het politieke vlak constateert men dat, net zoals in El Salvador na de staatsgreep van oktober 1979, de nauw bij de Amerikaanse visie aanleunende christen-democratie zich in de Guatemalaanse junta genesteld heeft. Zij ziet er blijkbaar geen graten in om in een regering plaats te nemen naast de rabiaatste communistenvreters en leiders van terreurbendes (die zijzelf tijdens de kiescampagne nog als «fascisten» bestempelde).

Ten derde is de relatie tussen de junta en de Kerk gevoelig verbeterd. Eind maart vond er een ontmoeting plaats tussen Rios Mont en aartsbisschop Mario Casariegos. Rios Mont kondigde bij die gelegenheid aan dat alle gevluchte missionarissen mochten terugkomen, waarop de bisschoppenconferentie de junta haar morele en geestelijke steun toezegde.

De belangrijkste ontwikkeling en eigenlijke aanleiding tot de putsch vormt evenwel de internationale erkenning die het Guatemalaanse bewind sindsdien weer te beurt valt. Na Chili, El Salvador, China, Mexico, Honduras, Israel, Venezuela, Costa Rica, Paraguay en Canada hebben ook de VSA op 1 april 1982 het nieuwe regime officieel erkend. Weinige dagen later verklaarde de Reagan-administratie dat er, omwille van niet-gespecificeerde «positieve maatregelen», geen dwingende redenen meer waren om het sinds 1977 uitgevaardigde verbod op wapenleveranties aan Guatemala nog langer aan te houden.

Geraadpleegde bronnen:

ALAI, Anti-imperialistische Informationsbulletin, Central America Update, Barricada, CRIE, Cuadernos del Tercer Mundo, El País, Financial Times, Foreign Affairs, Foreign Policy, Guatemala Informatie, IDES, Inforpress, International Communication Agency, International Herald Tribune, Latein Amerika Nachrichten, Latin America Weekly Report, Latin America Regional Reports, Le Monde, Le Monde Diplomatique, NA-CLA, Noticias de Guatemala, Nueva Sociedad, Neue Zurcher Zeitung, The Times, Uno Más Uno.

Organigram van oppositie, politieke partijen en patronale organisaties begin 1982

Oppositie

Unidad Revolucionaria Nacional Guatemalteca (URNG)
Ejército Guerrillero de los Pobres (EGP)
Fuerzas Armadas Rebeldes (FAR)
Organización del Pueblo en Armas (ORPA)
Partido Guatemalteco del Trabajo (PGT)

Comité Guatemalteco de Unidad Patriótica (CGUP)
met leden van o. a.:

Frente Popular 31 enero (FP-31)
Frente Democrático contra la Represión (FDCCR)
Comité de Unidad Campesina (CUC)
Comité de Unidad Sindical (CNIUS)
Comité Pro-Justicia y Paz
Frente Unido de la Revolución (FUR)
Partido Socialista Democrático (PSD)

Politieke coalities

Frente Democrático Popular (FDP)
Partido Revolucionario (PR)
Partido Institucional Democrático (PID)
Frente Unido Nacional (FUN)

Movimiento de Liberación Nacional (MLN)

Central Auténtica Nacionalista (CAN)

Unión Nacional Opositora (UNO)
Partido Demócrata Cristiano Guatemalteco (DCG)
Partido Nacional Renovador (PNR)

Patronale organisaties

Comité Coordinador de Asociaciones Agrícolas, Comerciales, Industriales y Financieras (CACIF)
Asociación General de Agricultores (AGA)

Cámara de Comercio
Asociación Nacional de Comerciantes
North American Chamber of Commerce of Guatemala
Cámara de Industria